

УДК 378.091:33

В.І. Миценко

м. Кіровоград

РОЛЬ ВУЗУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦЯ-ЕКОНОМІСТА

У статті розкриваються питання щодо формування професійних якостей у студентів економічних спеціальностей та шляхи вдосконалення психолого-педагогічних умов у формуванні цілісної системи знань як складової професійної вихованості.

The article discloses the issues of the formation of professional qualities of the students of economic specialties and the ways to improve psychological and pedagogical conditions in the formation of general system of knowledge as the constituent of high professionalism.

Сучасні тенденції трансформації суспільства, перехід його від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної висувають принципово нові вимоги до професійної підготовки фахівців. Ефективність їх виконання значною мірою пов'язана з модернізацією вищої освіти в Україні, що здійснюється в напрямі її демократизації, гуманізації, реалізації положень Болонського процесу та спрямована на розробку перспективних моделей підготовки кваліфікованих фахівців, зокрема бакалаврів та магістрів, відповідно до європейських стандартів.

За таких умов проблема підготовки фахівців економічних спеціальностей стає особливо важливою, оскільки вона має спрямовуватися на формування особистості, здатної до плідної професійної діяльності в сучасних умовах, особистості, яка володіє не тільки системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й вирізняється

сформованістю професійно важливих якостей, відповідним рівнем кваліфікації з урахуванням світових і європейських стандартів якості при збереженні національних здобутків і пріоритетів.

В даний час українське суспільство активно увійшло в систему ринкових відносин, в яких визначальним фактором успішної діяльності компаній є наявність ефективної організаційної культури. Організаційна культура – це морально-професійне поле компанії, що формується під впливом матеріальних і нематеріальних, явних і прихованих, усвідомлюваних і неусвідомлюваних процесів і явищ, що визначають єдність філософії, ідеології, цінностей, підходів до вирішення проблем і поведінки персоналу компанії, що дозволяють організації йти до успіху [1,14].

У цих умовах зросли вимоги до сучасних фахівців. Працедавцям потрібний співробітник, який є обізнаним в конкретній сфері знань і володіє високою професійною культурою, основними складовими якої є: вміння працювати в колективі, професійна етика, правова і політична культура, культура безпеки життєдіяльності, трудова, ділова культура і таке інше.

Проблему розкриття провідної ролі професійно-педагогічної культури в освітньому процесі вищих навчальних закладів освіти розглядали А.Андрущенко, О.Анісімов, А.Барабанщиков, О.Бондаревська, В.Буряк, М.Васильєва, О.Газман, С.Гончаренко, В.Гриньова, І.Зязюн, С.Золотухіна, І.Ісаєв, Л.Коган, В.Кремень, Ю.Лотман, М.Подберезський, І.Прокопенко, С.Сисоєва, Н.Ткачова, Г.Шевченко, В.Франкл, Е.Фромм, К.Ясперс.

Щодо самого терміну, то за С. Батишевим, професійна культура – соціально-професійна якість суб'єкта праці. Це поняття містить в собі сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють професійну діяльність людини [5]. За І. Зарецькою, у структурі професійної культури можна виділити два блоки: професійно-організаційний

(знання, уміння, досвід, майстерність) і соціально-моральний (ціннісні орієнтації, морально-вольові якості, що визначають ставлення до предмета, процесу, суб'єктів, засобів і результатів діяльності) [6, 724].

Суттєві ознаки культури поведінки у процесі дослідження її моральних основ визначила Н. Хамська, яка вказує, що культура поведінки є відповідальність як своєчасне і відповідальне виконання своїх обов'язків і моральних вимог, активні й ініціативні дії, повага до прав і свобод, допомога і підтримка інших [6, 441].

Важливу роль у формуванні професійної культури майбутніх фахівців відіграють вищі учбові заклади, головним завданням яких є підготовка кваліфікованих кадрів для всіх сфер діяльності відповідно до сучасних вимог суспільства і освіти.

Процес професійної підготовки студентів у вузі є складною педагогічною системою, кожен компонент якої має свою функцію у формуванні морально-професійних якостей майбутніх фахівців. В процесі навчання студенти отримують професійні знання і навички. В ході виховної роботи, яка є органічною складовою учбового процесу, у студентів формуються базові цінності і зразки поведінки майбутньої професійної діяльності. Тому виховна робота повинна бути спрямована на усвідомлення суспільної місії своєї майбутньої професії, формування професійної позиції та етики, відповідальності фахівця за результати і наслідки своїх дій, професійній корпоративності.

Важливим напрямком у підготовці студентів до професійної діяльності і формуванні морально-професійних якостей є цільова підготовка, яка передбачає функціонально-орієнтоване навчання, що дозволяє молодим фахівцям під час проходження виробничих практик отримати інформацію про технології виробництва; скласти уявлення про принципи роботи

організації; отримати досвід взаємовідносин у трудовому колективі. Все це сприяє успішнішому проходженню випускниками вищих навчальних закладів організаційної адаптації і соціалізації.

Визначним чинником у формуванні морально-професійних якостей майбутніх фахівців є також система профорієнтації і працевлаштування студентів у вузі, в рамках якої проводяться прогностичні розробки потреб у фахівцях різного профілю, моніторинги вимог керівників до випускників, що дозволяє скоректувати освітні програми виходячи з умов, що змінилися, на ринку праці, і готувати конкурентоздатних фахівців.

Ще однією необхідною складовою у розвитку морально-професійних якостей є система безперервної освіти, яка дозволяє фахівцям і після закінчення вузу постійно розвиватися і удосконалюватися. У цю систему входять аспірантура, докторантура, перепідготовка і підвищення кваліфікації фахівців.

Всі перераховані компоненти активно взаємодіють у вузі і в сукупності орієнтовані на формування системного професійного мислення фахівців, основою якого є знання, навички, уміння, базові цінності і зразки поведінки, які у свою чергу є основою будь-якої організаційної культури. В результаті такого комплексного підходу випускник вузу є цілісний суб'єкт професійної діяльності, що володіє не тільки професійними знаннями, але і високою професійною культурою, що дозволяє йому успішно адаптуватися до умов будь-якого підприємства і бути конкурентоздатним на ринку праці.

Головною, необхідною професійною якістю є наявність глибоких, якісних професійних знань, креативності. Тому проблема підвищення рівня професійних якостей шляхом створення у вузі спеціальних психолого-педагогічних умов є важливою [1]. З точки зору педагогіки в особу майбутнього фахівця необхідно ніби «вбудувати» етичну заборону на

негативне маніпулювання іншими людьми за допомогою спеціальних знань і умінь. Технологічно ціннісно-нормативний рівень діяльності професійного фахівця виявляється і реалізується через його місце в процесі професійної (у вузі освітньої) діяльності, його свідомо-рольове і культурне самовизначення.

Коло проблем, що безпосередньо торкаються процесу формування професійних якостей випускника вузу, охоплює наступні питання:

- духовно-етичні якості особи фахівця як компонент професійної придатності;
- професійна свідомість і поведінка фахівця як чинники професійної діяльності;
- аспекти взаємовідносин фахівця у різних комунікаціях;
- професійний етикет.

В основі виховання особи кожної конкретної якості є два джерела: внутрішні умови – особистий практичний досвід, діяльність, спілкування, і зовнішні умови – культурно-освітнє середовище. Тому для виявлення оптимальних умов процесів формування професійних якостей випускника вузу необхідно чітко уявляти сукупність як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що визначають цей процес.

До перших належить сформованість професійної позиції студента, рівень сформованості професійних якостей в довузівський період, до других – професійна спрямованість всієї системи вузівського навчання і виховання, духовно-етична насиченість змісту учбових предметів, а також морально-психологічний клімат академічної групи вищого навчального закладу, цілеспрямована діяльність всього педагогічного колективу для забезпечення умов формування професійних якостей в середовищі тих, хто навчається.

З метою формування професійних якостей випускника вузу необхідно враховувати динаміку розвитку професійної і духовно-етичної позицій особи

в сенсі виховного процесу. Внутрішня позиція особи майбутнього фахівця складається на основі свого попереднього досвіду, своїх можливостей, потреб, які виникали раніше. Відповідність внутрішньої позиції до системи педагогічних дій є необхідною умовою ефективності виховного процесу у вузі. Позитивний ефект спостерігається в тому випадку, якщо дії, які формують його, сприймаються студентом позитивно, якщо він усвідомлює важливість духовно-етичних аспектів лідерства, виявляє до них зацікавленість. Такі обставини сприяють створенню позитивного духовно-етичного клімату в групі, на курсі, факультеті, у вузі, атмосфери взаємодопомоги, колективізму, що забезпечують формування у кожного студента відчуття обов'язку і громадської відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків. При цьому першочерговою умовою є забезпечення емоційної адаптації кожного студента з перших днів його перебування в університеті, формування у нього настрою на позитивне оволодіння вибраної професії, налаштування на суспільну важливість обраного ним професійного шляху.

Крім того, результативність виховного процесу багато в чому визначається характером міжособистісних відносин у колективах академічних груп, їх згуртованістю, настроєм, якістю організації учбової роботи, ступенем сформованості громадської думки.

Згуртованість і чіткість ділової співпраці, узгодженість в учбовій роботі, домінуюча система цінностей: доброзичливість, такт в спілкуванні студентів і викладачів – важливі показники морально-психологічного клімату, що забезпечують формування професійних лідерських якостей випускника вузу [2].

Професійна підготовка фахівця залежить не тільки від відповідних технологій і критеріїв оцінки результатів праці, але й від цінностей і цілей

професійної діяльності, тому результативність процесу формування професійних якостей залежить від характеру професійних намірів, системи цінностей студента, від його особистісної позиції. І цей процес не буде ефективним, якщо під час вступу до вузу в абітурієнта не сформовані професійні плани; у системі цілеспрямованих дій не враховуються потреби студентів, інтереси, рівень професійної підготовки; професійні норми і принципи не стають важливими.

Як показує практика, активізація професійної позиції особи, засвоєння етичних норм, принципів професійної діяльності відбувається в процесі їх пізнання, переживання і особистісного сприймання. В основі механізму засвоєння професійних норм і принципів лежить встановлення зв'язку між професійними знаннями і позитивним емоційним відношенням до них.

Органічний характер зв'язку між усвідомленням особистісного розуміння професійної діяльності та емоційним налаштуванням студентів є умовою, яка забезпечує формування професійної поведінки майбутнього фахівця, його професійній позиції, формування професійних установок. За цих умов необхідно залучати студента з перших днів навчання в систему відносин, що постійно розширюються, які б розкривали специфіку майбутньої професійної діяльності, розширювали і заглиблювали його уявлення про вимоги до особи фахівця з вищою освітою. При цьому акцент освітнього процесу повинен стояти не тільки на вдосконаленні особистісних якостей, сформованих ще в шкільні роки, але і на аналіз нових знань під кутом професійного зору.

Важливою умовою процесу формування професійних якостей є те, що послідовно ускладнюється від курсу до курсу насичення змісту учбових дисциплін загальноосвітнього, психолого-педагогічного циклів спеціальним матеріалом духовно-етичного змісту, коли предметом інтелектуальної

діяльності студентів є не тільки учбовий матеріал, але й зміст культурно-освітнього середовища університету. При цьому важливо постійно розкривати студентам зв'язок між професійно-значущими духовно-етичними проблемами і проектуванням цих проблем в масштаб суспільства. Все це дозволить забезпечити орієнтацію студентів на поєднання духовно-етичних і професійних інтересів.

Аналіз практики роботи університету з формування професійних якостей показує, що студенти не повністю використовують психолого-педагогічні знання для свого професійного зростання [3]. Тому вузівській практиці необхідне здійснення таких завдань, як:

- формування професійного світогляду через зміст учбових предметів психолого-педагогічного циклу;
- конкретизація моделі духовно-етичних і професійно-особистісних якостей випускника сучасного вузу;
- розробка теоретичних і практичних завдань, виконання яких забезпечувало б формування у майбутніх фахівців духовно-етичних якостей, що соціально-типізувалися;

Реалізація цих завдань забезпечить систематичну роботу з духовно-етичного самовизначення студентів з першого курсу, поглибить їх професійне самовизначення. Усвідомлення студентом важливості духовно-етичних аспектів професійної діяльності, вимог до особи фахівця сприяє успішному формуванню у нього професійних якостей, визнанню цих якостей в колективі.

Необхідною умовою формування професійних якостей випускника вузу є також високий рівень професійної культури викладачів університету, їх здатність цілеспрямовано і систематично здійснювати роботу з професійного виховання майбутніх фахівців.

Як правило, ефективність формування професійних якостей випускника вузу досягається, якщо учбово-виховний процес моделює, певною мірою, елементи майбутньої професійної діяльності і етапи становлення професійного лідера.

Учбові творчі ситуації (виробничі для студентів) повинні створюватися в міру зростання їх складності, враховувати як характер пізнавальної діяльності студентів, так і зміст учбових предметів, відображати реальну практику.

Все це активізує знання, які отримуються студентами під час вивчення психолого-педагогічних, спеціальних, суспільних дисциплін, оскільки пошук виходу із створюваних виробничих ситуацій вимагає активної пізнавальної діяльності, самостійного мислення, творчості у виборі педагогічних засобів і методів особистих взаємовідносин.

Забезпечення виконання комплексу таких умов – найскладніший, найважчий аспект організації процесу формування професійних якостей випускника вузу, оскільки вимагає реальної консолідації зусиль всіх суб'єктів цього процесу, точного визначення місця і ролі кожного з них в єдиному, цілісному процесі становлення особи фахівця.

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що ефективне формування професійних якостей випускника вузу здійснюється системно шляхом передачі студентам узагальнених психолого-педагогічних знань і використання їх у професійній діяльності і відносинах.

Підхід до формування професійних якостей випускника вузу може бути заснований на комплексному включенні в курси психолого-педагогічних дисциплін, у всі форми учбово-виховного процесу питань, що відображають зміст професійного виховання з метою формування цілісної системи знань, умінь, складових основи професійної вихованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева А.В. К вопросу планирования воспитательной работы по формированию лидерских качеств у студентов вузов / А.В. Авдеева, Н.П. Пучков // Вопр. соврем. науки и практики. Ун-т им. В.И. Вернадского. – 2009. – № 8(22). – С. 73–80.
2. Мезинов В.Н. Подготовка конкурентоспособного учителя в вузе: монография / В.Н. Мезинов. – Елец : Изд-во ЕГУ им. И.А. Бунина, 2007. – 166 с.
3. Пучков Н.П. Формирование лидерских компетенций в процессе профессионального становления специалиста / Н.П. Пучков, А.И. Попов, А.В. Авдеева // Рос. науч. журн. – 2009. – № 3(10). – С. 100–112.
4. Радул В.В., Михайлов О.В., І.П. Краснощок, В.А. Кушнір / За редакцією В.В. Радула. Соціально-професійне становлення особистості. – Кіровоград, Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 263 с.
5. Энциклопедия профессионального образования / Под. Ред. С.Я. Батышева. – М., 1999.
6. Енциклопедія освіти. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1038 с.